

kolostorban (Cap.59.). Ezeket Gyöngyösi láthatta, olvashatta; a 67. fejezetben idéz is egy 1486-ban Tamás generálishoz intézett leveléből. A zoltárokat kommentáló, a devotio moderna híve: „Frater Jacobus de Segeto ... edidit multos sermones de tempore et de sanctis” (cap.63.). Ismeretlenek mindmáig a Krakkóban baccalaureatusi fokozatot szerzett frater István írásai. „Hic etiam vitam sancti patris nostri et quamp-lura alia, videlicet de beatissima Virgine Maria, de rege sancto Stephano, de primitivis sanctis patribus ... carmine edidit elangtissime. ... quendam tractatum mirabilem ac devotum cecinit de festivitatibus beatissimae Virginis Mariae, quem caeleste Rosarium appellavit, ac totum psalterium in laudem eiusdem virginis gloriosae coaptavit”. (82.cap. Ez a rész már nem Gyöngyösi írása.)

És talán egy szerencsés kezű kutató rábukkan egyszer az 1517-ben elhunyt Német János, Joannes Alemanus kezenyomára, „qui elegantes libros in ordine, in multis monasteriis cum magna diligentia scripsit”. (Uo.)

Varga Imre

Pécsi Lukács: Szent Agoston doctornac, elmelkedő, magan beszellő, es naponkent valo imadsagi, Nagyszombat 1591. Faksimile kiadás Uray Piroska bev. tanulmányával. Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, MTA Könyvtára, 1988 (Bibliotheca Hungarica Antiqua 17.)

A reformációk századának utolsó harmadában ugyanaz a folyamat figyelhető meg némi időbeli eltolódással Európa összes országainak vallásos irodalmában: a harcosszellemű vitairatok, tudós teológiai traktátusok helyét egyre inkább a polemikus hangot tudatosan kerülő, emocionális töltésű, introvertált műfajok vették át. Ezek a kegyességi iratok, vigasztaló könyvecskék, a bűnvallomásra vagy a halálra felkészítő írások, meditáció- és imagyűjtemények híven tükrözték a kor hitvitákba belefáradt, az egyre erősebben intézményesülő egyházakban csalódott emberének igényét a hittételek érzelmi megújítására, bensővé tételére. Ezt a folyamatot mindenütt a középkori „klasszikusok” devocionális-misztikus írá-

sainak nyomtatása és fordítása vezette be, majd e tekintélyek bátorító példáját eredeti művek követték. Így értek el a kor nyomdai termésében feltűnő popularitást Szent Bernát, Szent Anzelm vagy Szent Bonaventúra, illetve az ő védő nevük alatt íródott, mert a hivatalos egyház által gyakran gyanakvással kísért elmélkedések. Közöttük is talán a két legnépszerűbb gyűjtemény, a reformációk első és utolsó közös ősenek: Szent Ágostonnak és Hieronymus Savonarolának a meditációi, érte meg a legtöbb kiadást.

A XVI. században még több-kevesebb bizonyossággal Ágostonnak tulajdonított, valójában a XI–XIII. században valószínűleg Johannes fécampis-i apát művei alapján olasz ágostonrendi szerzetesek kompilációs munkájának eredményeként keletkezett három mű: *Meditationes*, *Soliloquia* és *Manuale* 1483-ban (és nem 1505-ben! Vö. 5. o.) jelent meg először Velencében Octavius Scotus nyomtatásában, melyet számtalan latin nyelvű kiadás követett. A nyomtatott fordításokat (itt csak azokat említem, ahol a három mű együtt került közlésre) egy antwerpeni holland nyelvű kötet vezeti be Antonius van Hemert tollából 1547-ben; 1550-ből sikerült a legkorábbi spanyol, 1568-ból az első francia, 1581-ből a Thomas Rogers által készített első angol fordítást találnom. A sort Piotr Tryzna 1617-ből származó lengyel átdolgozása zárja.

Négy évvel Pierre Tamisier, III. Henrik francia király udvari literátusának francia nyelvű, immár verses változata után, 1591-ben jelent meg a szintén nem papi hivatalú, de a megújuló katolikus egyháznak mélyen elkötelezett Pécsi Lukács *Szent Agoston doctornac, elmelkedő, maganbeszellő, es naponkent valo imadsagi* című műve Nagyszombatban. Amíg Pécsi fordítása a fenti európai kitekintésben a jó középmezőnyben helyezhető el, addig hazai viszonylatban kétségtelenül épületes-elmelkedő irodalmunk egyik legkorábbi képviselőjének tekinthető — e két ok elég is lenne új kiadásának indoklásául. Örvendetes, hogy emellett a Bibliotheca Hungarica Antiqua sorozatában megjelent faksimilekiadás egyúttal a pseudo-ágostoni műveket is hozzáférhetővé teszi a szélesebb olvasóközönség számára, egyaránt fontos forrással gazdagítva az irodalom- és vallástörténeti kutatást. A kötet nyomdai minősége

ugyan nem a legtökéletesebb, olvashatósága sokhelyütt alul marad az akadémiai könyvtárban található eredeti példányak, de véleményem szerint még így is ez az eljárás régi magyar irodalmi emlékeinknek legegészségesebb és legegésztebb publikálási módja.

Uray Piroska kísérő tanulmányának célja szerző és mű közelebb hozása, ismertetése és elhelyezése korában. Hogy nem egyszerű feladatra vállalkozott, az már Pécsi Lukács életútjának rekonstruálásakor megmutatkozik, hiszen igen kevés adalék, alig számottevő szakirodalom állt eddig a kutatók rendelkezésére. Plasztikusabbá azáltal válik igazán az esztergomi egyházmegyében különféle egyházi és világi posztokat betöltő fiskális alakja, hogy a tanulmány behelyezi a Telegdi Miklós körül szerveződött, céljával a katolikus hit védelmét kitűző kis írói csoportba, melyen belül Telegdire és Monoszlói Andrásra hitvitázó, prédikációs művek szerzése, míg Pécsi Lukácsra „az együgyű keresztény hívek megnyerése és erkölcsi nevelése” jutott.

A hittételek érzelmi megközelítésének, a népszerű kegyességi irodalom meghonosításának igénye állt Pécsi összes írása, így Ágoston-fordítása mögött is. Az eredeti művek bonyolult keletkezéstörténetének rövid összefoglalása után a tanulmány szintén röviden összeveti a magyar szöveget a latin eredetivel. Az összehasonlítás alapjául azonban egy 1780-as kiadás szolgált, s ez az eljárás némiképp megkérdőjelezi az eredményeket. Egy mélyebbreható későbbi elemzéshez feltétlenül meg kellene kísérelni egy legalább kronológiai szempontból a fordítás alapjaként számbavehető kortárs kiadás kézbevitelét. A különböző XVI–XVIII. századi szövegközlések ugyanis gyakran eltérnek egymástól. Csúpan próbaképp megnéztem egy 1702-re datált kölni nyomtatványt. Ebben a változatban nem szerepelt a Meditációk fejezetei között pl. a Manasse király nevével jelölt imádság, sem a Manuáléban Szent Cyprián mártír fohásza, melyek ugyan Pécsi Lukácsnál sem találhatók, de melyekről Uray Piroska feltételezi, hogy ezeket a fordító bizonyos meggondolásból maga hagyta el.

Még problematikusabbnak tartom a tanulmányban a művek műfaji meghatározását. Mert ha vannak is természetesen átfedések, mégis e különböző műfa-

jokat: ima-meditáció-kontempláció, soliloquia külön lehet és kell jellemezni, s nem az elmélkedés egy ezáltal keveset mondóvá tágitott fogalmában összevonni. Összefoglaló fogalomként inkább a Pécsi által is használt mentális ima lenne javasolható, s így az elmélkedés (meditatio) megmaradhatna konkrét műfaji kategóriának. Nem tudjuk, hogy Pécsi Lukács ismerte-e a „magan beszellő imádságok” mélyebb teológiai hátterét, mely a kora középkori kolostori gyakorlat a szerzetes lelkét égbe vezető lajtorjájának 3 fokától (lectio-meditatio-contemplatio/oratio) a mentális imádságnak a XV. századra Wessel Gansfortnál már 23 grádicsból álló lépcsőjévé bővült. Szélesebb rétegekhez szóló előszavában Pécsi Lukács szükségesnek látta a lelki imádság mibenlétének magyarázatát, létjogosultságának indoklását, s megkülönböztetését az egyházi gyakorlat közismert rövid, legtöbbször szóbeli hálaadó és könyörgő imájától.

„Es mért hogy az atya Isten lelec az kihez könyörgunc, sükseg hogy az imad-sagis lelecke legyen: Ezt tuduan szent Pal, imadkozom egy mond lelecke, imadkozom elmembe. Es bizonyara mi magunc sem tudguc mit kellesec kernunc, mert az test, es uér, arra nem tanettya, mint könyörögion az lelec, miuel hogy az elme indulatinac, szozattya, es nyelue ninchen, hanem kernunc kel az lelket, ki mi erettunc kialt es essedezic...”

Pécsi Lukács tisztában volt tehát e műfajok viszonylagos hazai ismeretlenségével, s azzal is, hogy munkájával új minőséget, egy az imához vagy a gyülekezeti énekhez képest magasabb, elvontabb tudati fokot honosít meg a magyar vallásos irodalomban. Könyve magyarországi rokonait épp ezért nem annyira kódexeink imavagy himnuszgyűjteményei között kell keresni, mint inkább a század második felében megjelenő, kezdetben kizárólag protestáns, majd a lassan felzárkózó katolikus elmélkedő prózában. Uray Piroska itt Ecsedi Báthory Istvánt, Rimay Jánost, valamint Pázmány Pétert, Nyéki Vöröst és Hajnal Mátyást említi. E sort még néhány talán jelentéktelenebb, de az összképet tovább árnyaló munkával lehetne még bővíteni. Így pl. protestáns részről Heltai, Balassi vagy Bornemisza „vigasztaló könyvecskéitől” kezdve Síbolti Demeter „Lelki hartz” (1584), Magyar István „Kezbeli könyuets-

ke" (1600) című művével, vagy Zólyomi Perinna Boldizsár 1614-es Martin Moller-és 1616-os Johann Gerhard-fordításával. A katolikus táborból feltétlenül ide tartozik Petrus Canisius (1599) és Kempis Tamás (1622) magyarra ültetése Vásárhelyi Gergely tollából, ugyanígy Bellény Zsigmond Savonarola-tolmacsolása (1618) vagy Wes-selényi István és Lépes Bálint kegyességi írásai.

Helyes Uray Piroskának az a megállapítás, hogy a XVI–XVII. század fordulójának katolikus és protestáns elmélkedő prózája divergens fejlődést mutat. E szétágazó utak mögött valóban a bűn és a gyónás tematikájának a reformációk óta több eltérő felfogása rejlik. Nem ártott volna azonban e gondolat rövid ismertetésekor utalni származási helyére, megadni az e témát részletesebben tárgyaló irodalmat, s ezzel a további tájékozódás lehetőségét nyújtva az olvasónak.

A kísérő tanulmány könyvtörténeti adalékokkal és egy haszonnal forgatható kiegészített tartalomjegyzékkel zárul. Utolsó mondata pedig e vizsgálódások továbbfejlesztését ígéri. Az alapvetés elvégzése után örömmel várjuk a további eredményeket, hiszen Pécsi Lukács munkássága fontos mozaikkö a XVI–XVII. sz. fordulójának az utóbbi évek kutatásában egyre jobban kirajzolódó irodalom-, mentalitás-és vallástörténeti képben.

Erdei Klára

Kedves Anyóli! Gábor Andor levelei Vidor Ferikének. Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Petrányi Ilna. Bp. 1988. Múzsák Közművelődési Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum. 310 l.

A levelek címzettje, a bohémkodó hódolattal megszólított „Anyóli” vagy „nyunyula”, „Cselédke és Barátka” Vidor Ferike, a pesti kabarék ismert és népszerű művésze, a levelek írója pedig az „Uri Emba”, „Nyugalmazott”, „Voltod Bandi”, „Dr. Maradék” Gábor Andor, a kabarék egykor legfáradhatatlanabb és legsikeresebb — emigrációja után kényszerűen névtelenségbe burkolózott — írója. A kötetben közölt 103 levél — a fennmaradt 121-ből — írójuk magánéletéről vall: a feleség távollétében a szal-

maözvegység apró-cseprő eseményeiről, a házasság megőrzésére tett erőfeszítésekről s a kényszerűen tudomásul vett válás után a barátságáról. Az első levél Bécsben kelt, 1920-ban, az utolsó Moszkvában, 1934-ben.

A levelek azonban túlmutatnak a magánélet szféráján, amennyiben szó esik bennük a korabeli irodalmi és színházi életéről, a bécsi baloldali és munkásmozgalmi emigráció életének eseményeiről. Versekert ír Vidor Ferike számára, a hozzá elküldött szövegeket átjavitja, zeneszerzőül igyekszik megnyerni „Macskát”, Reinitz Bélát.

A Gábor Andor-filológia szempontjából két kérdést érdemes itt megemlíteni. 1925 végén, amikor Vidor Ferikét biztatja, hogy „Amerikával létrejöhet valami” (95. levél), ő magyar-Amerika legünnepeltebb színpadi szerzője. Az *út* című színdarabját az év nyarán mutatták be New Yorkban — „az amerikai előtársak számára írtam” (68. levél) — joggal hivatkozhatott arra, hogy „nagyon sok helyütt direkt melegen és jól érezhetnéd Magadat nevemmel” (83. levél). Aligha véletlen, hogy ő maga is szerett volna elmenni Amerikába — akár színen is — ahol talán több ideje jutott volna az írásra, és emigrációs körülmények között a legnagyobb olvasó közönséghez szólhatott volna.

A másik, nagyobb horderejű kérdés a franciaországi szervező és agitációs körút, amelynek számos részletét a kötet függelékében közölt 15, Révai Józsefhez írt levél világítja meg. Szubjektív, sőt helyenként kifejezetten személyeskedő hangú levelek ezek, érzékeltetik írójuk tragikomikus helyzetét, akadályozzák feladata végrehajtásában talán éppen azért, mert „túl-ságos elevenséget hoztam a kényelmesen alvó vizekbe” (13. levél), vagy mert vezetőik képzetlenek, „e nemben közülünk itt én vagyok az első fecske, a legjobb, amit eddig nyújtottunk” (11. levél). Lebukását üzemi balesetnek tekinti, „amelyre ebben a formában *nem* lehetett számítani” (14. levél), hiszen saját szervezetük titkárra jelentette fel. Sajnálatos, hogy a kötet szerkesztője tapintatból eltekintett néhány levél közzétételétől, egyrészt mivel még élő személyeket sérthetnek — a nevek kihagyásával, illetve kezdőbetűk behelyezésével lehetett volna segíteni — másrészt, mivel „megtévesztő képet adnak az illegális kommunista párt bécsi vezetőiről” (218.). A